

FILOSOFIE

SIMION BĂRNUȚIU ȘI FILOSOFIA (II)¹

Ionuț Isac

Institutul de Istorie „George Barițiu” din Cluj-Napoca

*Abstract. The present approach focuses some of the main problems of Simion Bărnuțiu's philosophical activity. While he taught philosophy in Blaj (1839–1845), then in Iași (1855–1864), S. Bărnuțiu focused his lectures on the ontology (metaphysics), logic, theory of knowledge and law science. All of them reflect the obvious influence of I. Kant (1724–1804) and W. T. Krug (1770–1842) – the last one being considered in the whole Europe as an authority concerning philosophical education. However, the influence of Krug's ideas was rather one in their spirit: the philosophical **transcendental synthetism** entails a **political liberalism** with openness to the criticism and anti-dogmatism. Thus, Bărnuțiu had found a way to make from Krug's ideas a support for his own views about the social and political problems in Transylvania. This way, the Romanian Professor grasped and stressed the connections allowed by Krug's philosophy between metaphysics, epistemology, ontology and ethics, as well as pedagogy. Very often he adapted the Krugian genuine text to his arguments and examples concerning the problems of Transylvanian society at the end of the Middle Ages and the beginning of the modern era.*

Key words: Romanian Modern philosophy, Transylvanian society, transcendental synthetism, political liberalism, Simion Bărnuțiu, philosophical manuscripts, philosophy and education.

Reîntâlnirea lui Bărnuțiu cu filosofia (în ipostazele cercetării, profesoratului și scrisului filosofic) avea să aibă loc abia în ultimii ani ai vieții, după experiențele decepționante ale înfrângerii revoluției de la 1848–1849, ale peregrinărilor în străinătate timp de ani de zile, urmărit fiind de agenții imperiali, și, nu în ultimul rând, ale stării precare de sănătate. Cu toate acestea, intelectualul ardelean a găsit în ființa sa o putere aproape neverosimilă de a-și continua studiile juridice la Viena și Padova (unde a obținut titlul de doctor în drept civil și penal), precum și pentru a desfășura interesante cercetări de istoria literaturii, dialectologie și folclor.

¹ Prima parte a acestui studiu, *Simion Bărnuțiu și filosofia* (I), a fost publicată în „Anuarul Institutului de Istorie «G. Barițiu» din Cluj-Napoca”, Series Humanistica, tom. VII, 2009, p. 223–232.

Menționarea câtorva repere spațio-temporale este, credem, necesară pentru a sesiza și înțelege excepționala densitate de idei și fapte din acea perioadă dramatică de șase ani, cuprinsă între 1849 și 1855, respectiv contextul care a precedat reluarea de către intelectualul transilvănean a activităților cu profil filosofic.

Înfrângerea revoluției (13 august 1849) îl găsește la Viena, unde se afla la palatul Schönbrunn împreună cu o delegație, pentru a înmâna împăratului o petiție în numele românilor din Transilvania. Revine în țară (la 2 septembrie), după care pleacă din nou în capitala imperială împreună cu August Treboniu Laurian, în același scop (16 noiembrie 1849). Rămâne acolo în perioada 2–16 decembrie, după care se deplasează la Dresda pentru tratamentul medical al bolii de care suferea (neurastenii). Concomitent, se tratează și la Viena, implicându-se pe parcursul anului 1850 în acțiunile politice ale delegației române.

La 5 mai 1851, se înmatriculează la Universitatea din Viena, secția de științe juridice, unde audiază cursuri de drept penal, jurisprudență austriacă, statistică, procedură penală și dreptul ginților, cu profesorii Hye, Stubenrauch, Springer, Keller, Edlauer. Părăsește orașul la 19 octombrie 1852, călătorind spre Italia. Se înscrie ca student la Facultatea de Drept a Universității din Pavia (8 noiembrie 1852).

Pe durata șederii în Italia, se dedică studiului științei dreptului și limbii italiene (dialectelor), inaugurând cercetările de dialectologie comparată în filologia română. Scrie numeroase articole și studii pe teme foarte diverse, dintre care puține vor fi publicate (de pildă, studiile asupra dialectelor italiene populare, pe care le considera izvoarele genezei limbii române). Realizează o vastă documentare din surse reprezentative și substanțiale ale epocii²; face și cercetări de etruscologie, respectiv demersuri asupra poeziei italiene clasice și romantice³. De asemenea, aprofundează studiul antichității latine și al *statisticii* (înțeleasă în epocă drept *știința statului*); interesul său pe acest plan se concretizează în articolul *Observațiuni statistice despre cultivațiunea pământurilor Europei*⁴.

În același timp, se pregătește sistematic pentru obținerea doctoratului în drept; susține examene din statistică, drept natural și drept penal (profesorii săi fiind G. Zuradelli, P. Barinetti, A. Volpi). La 6 iunie 1854, își susține, la Universitatea din Pavia, teza de doctorat în drept cu titlul *Argomenti di giurisprudenza e di scienze politiche*. Devine doctor în drept civil și criminal („laurea in ambe le leggi”).

Părăsește Italia, revenind la Viena (13 iunie 1854). Ajuns acolo, i se oferă mai întâi un post de traducător în limba română al legilor imperiale, iar apoi

² Ne referim la lucrările lui G. Banfi (*Vocabulario milanese-italiano*, ed. a II-a, Milano, 1852), C. Gambini (*Vocabulario pavese-italiano ed italiano-pavese*, Pavia, 1850) și B. Biondelli (*Saggio sui dialetti gallo-italici*, Milano, 1853).

³ De pildă Dante, *Divina commedia*; T. Tasso, *Orlando furioso*; A. Manzoni, *I promessi sposi*; U. Foscolo, *Ultima lettera di Jacopo Ortis* ș.a.

⁴ A apărut foileton în „Foaie pentru minte, inimă și literatură” (1853).

catedra de filosofie de la Academia Mihăileană din Iași. La invitația lui August Treboniu Laurian – inspector general al școlilor din Moldova, Bărnuțiu acceptă ultima ofertă (pe data de 29 septembrie, în același an).

Ca urmare a acestei decizii, începând cu 10 ianuarie 1855, el predă la Iași logica și filosofia la „clasele superioare” ale Gimnaziului academic (Academia Mihăileană); ulterior, după înființarea Facultății de Drept, predă atât dreptul natural și public, cât și dreptul roman (din 1856). A suplini, o vreme, disciplinele de antropologie, metafizică și logică. În luna mai 1855, fiindcă A. T. Laurian plecase într-o călătorie de studii în Germania, Bărnuțiu devine locțiitor al inspectorului general al școlilor din Moldova. Ulterior anului 1860 (când s-a înființat Universitatea din Iași), a activat în cadrul Facultății de Filosofie ca profesor de filosofie, psihologie empirică și logică. Succesorul său la catedră a fost Titu Maiorescu (de la 28 ianuarie 1863)⁵.

Așadar, Bărnuțiu nu a predat la Iași numai dreptul natural public și privat; el a deținut și catedra de filosofie. De asemenea, a predat și alte discipline filosofice și socio-umane, cum sunt psihologia, pedagogia, etica, estetica, istoria filosofiei ș.a. Dintre numeroșii autori ale căror lucrări le-a cunoscut și cercetat dascălul de la Blaj, iar apoi de la Iași, se detașează net ca importanță Immanuel Kant (1724–1804), în interpretările „sintetismului transcendent” ale urmașului său la catedra din Königsberg, renumitul Wilhelm Traugott Krug (1770–1842). Astfel, este astăzi dovedită în mod îndubitabil folosirea de către Bărnuțiu ca sursă a cursurilor sale universitare filosofice a lucrării lui Krug, *Handbuch der Philosophie und der philosophischen Literatur* – un compendiu care constituie forma rezumată a lucrărilor *Fundamentalphilosophie*, *System der theoretischen Philosophie* și *System der praktischen Philosophie* –, cel mai probabil, preluat comparativ și sintetic odată cu traducerea în latină a lucrării autorului german, făcută de Stephanus Márton (Viena, 1820)⁶. Criticate cu asprime de T. Maiorescu pentru excesul lor

⁵ Vezi E. S. Cucerzan, „Metafizica” lui Simion Bărnuțiu, mss., p. 2.

⁶ Clarificarea problemei surselor manuscriselor lui Bărnuțiu a constituit un proces destul de îndelungat și sinuos. Vezi, în acest sens, *ibidem*, p. 3: „Privitor la sursele concrete de inspirație, în speță autorii și lucrările din care a tradus și propus, lucrurile par a se fi lămurit. Dacă G. Bogdan-Duică, în *Viața și ideile lui Simion Bărnuțiu* (1924), deplânge, eronat, absența cursurilor după care a predat Bărnuțiu, cercetări ulterioare au stabilit existența unor asemenea probe atât la Blaj, cât și la Iași, respectiv la București. Îndeosebi cercetările întreprinse de către Dumitru Ghișe și Pompiliu Teodor, urmate de contribuțiile datorate lui Iacob Mârza și Ioan Chindriș, au stabilit că autorul din care și după care a tradus și predat S. Bărnuțiu a fost W. T. Krug (1770–1842). Este vorba de *Handbuch der Philosophie und der philosophischen Literatur*, la care s-a adăugat, ca model, precum au arătat Iacob Mârza și Ioan Chindriș, versiunea latină a lui Krug (*Systema philosophiae criticae in compendium redigit*, 1820), realizată de Stephanus Márton. Același Krug și lucrările sale indicate mai sus, precum și experiența de traducător și profesor a lui S. Bărnuțiu au stat la baza activității sale de la Iași.” De asemenea, G. Em. Marica, *Studii de istoria și sociologia culturii române ardelenice din secolul al XIX-lea*, vol. I, Cluj-Napoca, Edit. Dacia, 1977, arăta importanța cercetării și comensurării atente atât a scrierilor „mari”, cât și a celor „mici” ale lui Bărnuțiu, în aprecierea de ansamblu a operei sale.

latinizant, manuscrisele bărnăuțiene rămân în continuare un obiect foarte important de cercetare pentru istoria genezei filosofiei și culturii românești moderne din Transilvania.

Prelegerile sale de la Iași au avut un succes fulminant asupra învățăceilor, care se pare că l-a depășit pe cel din perioada profesoratului de la Blaj. Imensul bagaj de cunoștințe, talentul său pedagogic extraordinar și prestigiul uriaș de lider intelectual al revoluției pașoptiste din Transilvania aveau un impact copleșitor, singular și definitiv asupra discipolilor. Foștii săi elevi și studenți au consemnat în termeni excepționali, ca fenomen uman carismatic, petrecerea lui Bărnăuțiu în mijlocul lor, văzând în el un apostol al catedrei: „Nece unul nu era între studenți, care ieșind de la prelegerile sale filosofice, să nu se fi simțit într-adevăr ameliorat spiritualmente și moralmente” (Alex. N. Brandia)⁷; „Simeon Bărnăuțiu avea o influență așa de irezistibilă asupra studenților și elevilor lui, încât îi ipnotizase, le inoculase în cap fanatismul ideilor lui; vorbeau ca dânsul, se îmbrăcau ca dânsul, mergeau ca dânsul, nici nu mai încape îndoială că gândeau ca dânsul [...] Trebuie să te duci cu mintea în timpurile vechi, până la Socrate sau la filosofii stoici, cum a fost Epictet sau la Iisus Hristos pentru ca să întâlnești un devotament așa nemărginit și necondiționat pentru învățător” (G. Panu)⁸.

Firește, o personalitate ieșită din comun ca aceea a lui Bărnăuțiu nu putea să nu stârnească și invidii, animozități ori contestări. Opera sa – manuscrisele filosofice nefăcând excepție – a resimțit cel mai puternic atacurile declanșate împotriva autorului, acestea venind în special de la T. Maiorescu. În scrierea *Contra școlii Bărnăuțiu* (1868) – un veritabil act demolator, publicat după încetarea din viață a celui criticat –, gânditorul ardelean era „[...] catalogat ca promotorul unui curent retrograd în cultura română, care n-ar prezenta niciun interes”⁹. Mai mult decât atât, pe baza unor presupoziii radical diferite și opuse, de ordin lingvistic și stilistic-terminologic, generația pașoptistă din Transilvania era învinuită de „lene și barbarie a gândirii”, respectiv „compilare de citate”! Asemenea judecăți excesiv de aspre au fost apoi însușite necritic de numeroși intelectuali, contribuind la marginalizarea operei bărnăuțiene și perpetuarea rămânării ei, în cea mai mare parte, la stadiul de manuscris. Cititorul contemporan care ar încerca să-și întemeieze opinia despre operele filosofice bărnăuțiene pe aceste acuze grave ar dobândi o imagine profund denaturată a ceea ce sunt ele în realitate și, mai ales, a ceea ce ar trebui ele să fie pentru spiritualitatea noastră

⁷ Alex. N. Brandia, *Notițe biografice*, în Simion Bărnăuțiu, *Dreptul public al românilor*, Iași, 1867, p. XXX–XXXI.

⁸ G. Panu, *Amintiri de la „Junimea” din Iași*, tom. I, 1908, p. 15, apud E. S. Cucerzan, *op. cit.*, p. 3.

⁹ Vezi Al. Surdu, *Simion Bărnăuțiu în actualitate*, în *** *Mărturiile anamnezei*, București, Edit. Paideia, 2004, p. 125. Autorul afirmă foarte clar și documentat că reușita direcției Maiorescu a însemnat, totodată, trecerea în umbră a lui Bărnăuțiu – cel puțin în calitate de filosof – până în zilele noastre (*ibidem*, p. 128).

națională. Or, balanța aprecierii critice a opusurilor filosofice bărnuteiene a rămas până astăzi influențată – cu toate că oarecum pasiv și subteran – de atari judecăți nedrepte, deși apariția unei lucrări de referință semnată de Gh. Bogdan-Duică¹⁰ a avut darul să risipească în bună măsură unele dintre aceste clișee.

Or, dacă este adevărat că, de-a lungul vremii, s-a vorbit mult de exagerările latinizante ale lui Bărnuțiu (incriminată fiind, de pildă, ideea că dreptul românilor ar fi pur și simplu dreptul roman) – exploatate excesiv de Maiorescu și discipolii săi, a căror critică își avea anumite temeiuri în epocă, întrucât stilul, limbajul și terminologia maioreșciană prezentau un anumit rafinament față de cele bărnuteiene –, tot atât de adevărat este că „[...] Bărnuțiu dispunea de un adevărat *sistem filosofic disciplinar*, adică acoperea principalele discipline filosofice, ceea ce nu a mai reușit ulterior niciunul dintre filosofi noștri, specializați doar în câte una dintre acestea. Este și cazul lui Titu Maiorescu [...] Bărnuțiu a fost evident mult mai «harnic» decât Maiorescu. Sistemul său disciplinar cuprinde în plus dreptul, pedagogia și istoria filosofiei. Dar nu numai programatic. Bărnuțiu a elaborat cursuri pentru toate aceste discipline, pe care le-a și predat. Maiorescu a predat doar logica și istoria filosofiei contemporane [...] Comparațiile de genul acesta, referitoare la extensiunea preocupărilor filosofice disciplinare și la realizarea lor într-o formă publicabilă, nu-i sunt favorabile lui Maiorescu.”¹¹ Aceasta este o judecată întemeiată, prin prisma regândirii criteriilor de apreciere a unei concepții filosofice din perspectiva actuală. În epocă însă, lucrurile au stat exact invers; ascensiunea rapidă și priza extraordinară dobândită de conferințele și scrierile lui Maiorescu la un public foarte larg au dat câștig de cauză lucrărilor sale polemice, critica maioreșciană având ca nefast efect scăderea drastică a interesului pentru scrierile lui Bărnuțiu – în particular, cele filosofice –, cu consecința cvasi-ignorării lor de către marea majoritate a autorilor avizați.

Deci, avem de-a face la Bărnuțiu cu un „sistem filosofic disciplinar”, nefiind vorba, însă, de o construcție sistematică originală în sensul deplin al termenului, fapt care nu-i micșorează cu nimic importanța și valoarea în contextul său istoric. Apropiindu-ne de zilele noastre, considerăm că este momentul reconsiderării unor afirmații făcute în tratatul de *Istoria filosofiei românești*¹², în sensul că acesta face practic abstracție de pluridisciplinaritatea și caracterul sistematic al filosofiei practicate de Bărnuțiu la catedră, insistând asupra problemelor „materialismului” concepției sale și interpretând-o ca pe o „depășire”, pe alocuri, a sistemului lui Krug în originalitate – afirmație făcută, evident (dar nu numai), din motivul cunoașterii precare sau ignorării unor manuscrise filosofice inedite ale învățatului transilvănean.

¹⁰ Vezi Gh. Bogdan-Duică, *Viața și ideile lui Simion Bărnuțiu*, București, 1924.

¹¹ Vezi Al. Surdu, *op.cit.*, p. 128, 129.

¹² Vezi *Simion Bărnuțiu*, în *** *Istoria filosofiei românești*, vol. I, București, Edit. Academiei R. S. România, 1972, p. 226–252.

În lucrările sale de filosofie generală, respectiv în secțiunile de metafizică, ontologie și logică, Bănuțiu – permanent pătruns de dimensiunea *practică* a gândirii – reliefează, prin exemple proprii și considerații de ordin personal (cu deosebire *Însemnările*, care apar la finele mării majorități a paragrafelor manuscriselor sale¹³), legătura ideatică dintre *metafizic*, *logico-epistemologic* și *ontologic*, cu finalități *etice* și *pedagogice*. Metafizica krugiană i s-a părut, probabil, mai puțin abstract-speculativă decât cea kantiană, fapt pentru care s-a simțit îndemnat să caute mereu exemplificări cât mai concrete, inspirate din și adaptate la realitățile istorico-sociale ale Transilvaniei. Cu asemenea exemple și observații, întotdeauna plasate în text la locul potrivit, reflecția filosofico-juridică a lui Bănuțiu conferă o coloratură particulară *sintetismului transcendental* krugian.

Despre amintita „dimensiune practică a gândirii” la Bănuțiu, se cuvine o mențiune distinctă. Nu ne referim la vreun „practicism” îngust care să compromită discursul teoretic – altminteri impecabil articulat la gânditorul transilvănean, nici la acel „simț practic-material” cu care sunt creditați, îndeobște, ardelenii, ci la o modalitate aparte de relaționare a *asumpțiilor* teoretice la realitatea practic-empirică. Calitățile pedagogice excepționale ale textelor lui Krug au fost înțelese și aplicate specific de întreaga generație a lui Bănuțiu, în consens cu imperativele social-politice și culturale ale societății căreia îi aparținea¹⁴. Nu vom intra acum în considerații de detaliu privind valorarea intrinsecă a operei lui Krug, dar vom spune că valențele sale pedagogice și practice le-au depășit cu mult pe cele teoretice; de pildă, este unanim admis faptul că ea a avut ca efect promovarea studiului filosofiei printr-o *atitudine critică și antidogmatică*, stimulând libertatea de gândire în religie și politică. Aici, ajungem la cauzele propagării excepționale a acestor opere în Europa centrală și răsăriteană, ele găsim un ecou aparte la gânditori ca S. Bănuțiu, T. Cipariu, A. T. Laurian, E. Murgu, A. Pumnul sau G. Barițiu. Spre deosebire de toți aceștia, Bănuțiu va fi singurul care nu se rezumă la simpla traducere, ci insistă cu observații critice și exemple proprii pe toată întinderea textului krugian, fapt care îl determină pe renumitul cercetător al istoriei

¹³ Ele corespund, în mare parte, acelor *Anmerkungen* din *Handbuch*-ul lui Krug, însă unele dintre ele diferă prin conținut ori formă a expunerii. Prin aceste „diferențe”, Bănuțiu își pune în evidență punctele personale de vedere, atât expozitive, cât și analitic-critice (inclusiv, pe alocuri, față de Krug).

¹⁴ Cât prestigiu are peste timp nucleul ideatic Krug-Bănuțiu se poate constata și din prețuirea înaltă de care această filosofie se bucură astăzi în rândul tinerilor cercetători: „Filosofia lui Krug, difuzată de Bănuțiu, avea două merite: prin caracterul ei sistematic făcea posibilă orientarea în tot câmpul cunoașterii; dădea categorii prin care simpla informație culturală putea fi ridicată la experiență de cultură, ceea ce nu fusese cazul anterior cu nicio altă filosofie, nu cu wolffianismul și în niciun caz cu senzualismul care dominase începutul secolului al XIX-lea. Al doilea, fiind didactică în formă, era ușor de asimilat și dădea sentimentul posesiei unei științe, sentiment fără de care se prea poate să fim mai buni filosofi, dar nu se poate construi o cultură. Cu Krug și Bănuțiu ai senzația că știi și că poți să înveți și pe altul” (fragment dintr-o scrisoare electronică a d-lui Bogdan Rusu către Ionuț Isac, 21 aprilie 2010).

românilor din perioada pre-modernă, modernă și contemporană, K. Hitchins, să scrie: „El [Bărnăuțiu – n.ns., I.I.] a fost singurul din generația sa care s-a angajat în speculații filosofice originale. Totuși și el a dat dovadă de același spirit practic care este semnul distinctiv al intelectualilor români ai perioadei. A fost mai puțin preocupat de soluționarea problemelor filosofice decât de folosirea perspectivei «indispensabile» pe care și-o permitea aceasta pentru analizarea și soluționarea problemelor politice și sociale.”¹⁵

Dacă este să ne exprimăm vreo rezervă față de textul citat mai sus, ne-am referi la sensul sintagmei „speculații filosofice originale” – nicidecum unul puternic (literal); „originalitate”, eventual, față de colegii de generație cunoscători, traducători și propagatori ai lui Krug (în special A. T. Laurian și T. Cipariu). Pe de altă parte, pentru Bărnăuțiu, problema originalității nici nu era și nu putea să fie una de prim ordin, mai ales în absența unei tradiții filosofice autohtone și sub imperativele societății transilvănene din anii revoluției, când era necesară, mai întâi, construirea sau regândirea unor fundamente ideatice filosofico-juridice și social-politice. Cu toate acestea, anumite elemente de certă originalitate filosofică nu-i pot fi contestate, în receptarea critică și contraargumentarea la adresa unor celebre sisteme filosofice antice și moderne. Trăsăturile determinante ale transcendentalismului kantian – preluat prin filiație krugiană – se răsfrâng astfel specific pe plan autohton transilvan la o întreagă generație de gânditori, preocupați în primul rând nu atât de teoria abstractă în sine, ci de *imperativele moral-practice și politice* ale societății timpului lor. Privitor la acest aspect, același K. Hitchins revine și nuanțează: „Ei nu au creat opere de mare originalitate, nici nu au căutat să devină specialiști, decât cu rare excepții, în vreun domeniu anume de creație. Mai degrabă erau preocupați de răspândirea ideilor generale și a cunoștințelor folosite. Acestea erau, după părerea lor, sarcini mai potrivite nevoilor societății românești decât elaborarea de tratate abstracte de filosofie sau de lucrări savante de istorie [...] Insuficiența discursului filosofic abstract poate fi explicată în parte prin sarcinile în esență practice pe care le dădeau ideilor: reformă socială și trezirea națiunii române la sentimentul propriei sale demnități și al misiunii sale istorice. Ea mai poate fi explicată și prin absența unei tradiții filosofice autohtone.”¹⁶

Strădania excepțională de creare a unei terminologii filosofice în limba română constituie o constantă universală a textului manuscriselor bărnăuțiene (pe orice temă și în orice specialitate). Dacă în cursurile de la Blaj el folosea termeni vechi, greoi, ca echivalenți ai conceptelor și categoriilor grecești, latine sau germane (de ex. „simțare” = *sensibilitate*; „înțeles” = *intelect*; „cuvânt” = *rațiune*; „sâmțițiune” = *senzație*; „prindere” sau „invitațiune” = *percepție*; „întipuire” =

¹⁵ Vezi K. Hitchins, *Intelectuali români în Transilvania: conștiința națională și cea apuseană, 1830–1848*, în *** *Conștiință națională și acțiune politică la românii din Transilvania (1700–1868)*, vol. I, Cluj-Napoca, Edit. Dacia, 1987, p. 94.

¹⁶ *Ibidem*, p. 89, 92.

reprezentare ș.a.m.d.), câțiva ani mai târziu, în cursurile de la Iași, el întrebuițează o terminologie flexibilă, mai apropiată sau chiar coincidentă cu cea actuală („*realitate*”, „*reprezentare*” etc.). Iar aceasta fiindcă „[...] dascălii români de filosofie, autori ai primelor traduceri și prelucrări, întocmite în scopuri prioritar didactice, trebuiau să creeze, oarecum din mers, o limbă literară și științifică și, în speță, o terminologie filosofică adecvată atât problemelor și conceptelor clasice, universale, cât și nivelului și cerințelor culturii naționale și școlii românești”¹⁷. Câteva exemplificări ale progresului de ordin lingvistic (dar și conceptual) realizat de manuscrisele bărnuțiene din perioada ieșeană sunt, credem, elocvente:

Blaj	Iași
– princeput	– principiu
– împărțire	– diviziune
– aievime	– realitate
– afunzime	– profunditate
– acumul	– prezentele
– însemnare	– nota
– cuvânt	– rațiune
– substanțime	– substanțialitate
– lume simțirească	– mund sensibil
– lume înțelegerească	– mund inteligibil
– idee cosmologească	– idee cosmologică
– (argument) pestesimțiresc	– (argument) supranatural
– ființă stătătoare de sine	– lucru, ființă s. ente subsistente s. substanță
– măsuri	– dimensiuni
– fire	– natură ¹⁸

¹⁷ Vezi E. Cucerzan, *Perspective filosofice românești*, Cluj-Napoca, Edit. AcademicPres, 2002, p. 187.

¹⁸ Vezi E. S. Cucerzan, „*Metafizica*” lui Simion Bărnuțiu, mss., p. 7–8. Semnificativă este și caracterizarea de ansamblu a cursului *Metafizica* ținut de S. Bărnuțiu la Iași: „Ideile și conceptele decurg în mod firesc și coerent, într-o organizare logică și didactică aptă să-și familiarizeze beneficiarul cu problemele majore ale unei concepții unitare și pătrunzătoare despre univers, om și spiritul uman, respectiv raporturile acestuia cu existența în totalitatea sa. Sistemul elaborat de W. T. Krug era unul cât se poate de potrivit unor asemenea scopuri. Dacă modelul său – criticismul kantian – se adresa unui mediu elită de maximă calificare filosofică, expunerea sistematică, limpede, sintetică și cuprinzătoare a lui Krug era accesibilă – și ca atare eficientă – pentru familiarizarea cu una din marile performanțe ale culturii universale. Raționalismul și umanismul care îl definesc au contribuit atât la adeziunea rațională și afectivă a tinerilor cărora li se adresează, cât și, implicit, la formarea și exersarea disponibilităților proprii de gândire și exprimare ale acestora. Forma, respectiv expresia lingvistică era una accesibilă. Excepție fac, poate, unii termeni și unele expresii create *ad hoc* de către S. Bărnuțiu, în condițiile în care cultura română încă nu era suficient de abilitată în acest sens. Nu este exclus ca profesorul Bărnuțiu să fi prezentat și unele clarificări verbale acestor aspecte. Altfel, cu greutate se poate explica entuziasmul fără rezerve al foștilor studenți și elevi față de acest curs.” (p. 7)

Tentația pripită de absolutizare a importanței (indiscutabile) acordate de Bărnuțiu filosofiei este, însă, frânată rapid de reflecțiile gânditorului român în direcția dreptului natural și a filosofiei dreptului. Acestea își găsesc expresia cea mai elocventă și convingătoare în discursul ținut de intelectualul transilvănean la deschiderea Facultății de Drept a Universității din Iași (24 februarie/ 7 martie 1856). Aici, Bărnuțiu cercetează relațiile reciproce dintre *știința dreptului* (văzută apologetic, ca „gândire juridico-politică”, superioară altor discipline, integratoare și ordonatoare) și celelalte științe socio-umane. În viziunea sa, această superioritate s-ar impune chiar și filosofiei, atât prin amploarea și adâncimea științei dreptului, cât și prin folosul său practic. Chiar dacă toate artele și științele sunt folositoare, ele nu vor putea fi utile decât atunci „când vor fi aplicate în scopurile națiunii de o jurisprudență, de o politică sănătoasă”¹⁹. În același timp, Bărnuțiu ia în considerare și contribuțiile specifice ale diferitelor discipline (cum sunt, spre exemplu, filosofia, psihologia, geografia și istoria) la justa alcătuire și consolidare a științei dreptului, evidențiind importanța științei juridice pentru economia politică, arta militară și educație. Cu această ocazie, el incriminează perfidia acelor juriști, politicieni și funcționari care s-au desolidarizat de națiunea din care făceau parte, compromițând integritatea morală a științei dreptului și principiilor de drept.

Ponderea foarte însemnată a elementului politico-juridic în cugetarea învățatului ardelean are cel puțin o dublă explicație, în contextul observației juste făcute de G. Em. Marica: „În explicarea legalismului lui trebuie să mai ținem seama și de patosul său juridic, cum ne arată între altele importanța ce o dă el influenței determinante a constituției politice și a legilor [...] Prin Bărnuțiu, gândirea juridică ca factor regulator atotputernic al vieții sociale își atinge la noi apogeul.”²⁰ Prima explicație ar fi aceea că, în sistemele speculative impunătoare ale filosofiei clasice germane – modele pentru întreaga generație de gânditori pașoptiști căreia i-a aparținut Bărnuțiu –, morala și dreptul reprezentau punctul de vârf sau încoronarea metafizicii. Această particularitate notabilă i-a făcut să le situeze, la rândul lor, pe primul plan în ansamblul viziunii filosofice și culturale proprii. A doua se referă la faptul că ideile bărnuțiene s-au format și au fost influențate de contextul cercetării atente a trecutului istoric al românilor, ca și de situația Transilvaniei, Principatelor Române și a Europei la mijlocul secolului al XIX-lea, atunci când, la despărțirea de lumea veche feudală și întâlnirea cu noua lume, modernă, reflecțiile de drept și morală nu puteau să nu prevaleze în fața teoriilor abstracte.

Întotdeauna însă, la Bărnuțiu, filosofia coexistă cu morala și dreptul, teologia și istoriografia ș.a. Dacă se analizează, de pildă, manuscrisul intitulat

¹⁹ Vezi S. Bărnuțiu, *Cu privire la jurisprudență*, „Amicul familiei”, XIV, 1890, nr. 10, 11, 12.

²⁰ Vezi G. Em. Marica, *op. cit.*, p. 204.

Știința dreptului, se constată că acesta nu cuprinde exclusiv considerații din cuprinsul științelor juridice. Urmând, în linii mari, expunerea din *Handbuch*-ul lui Krug, lucrarea se ocupă pe larg și de probleme etice și teologice. Bunăoară, „știința virtuții” (*aretologia*, în limbajul epocii) ocupă un loc consistent în acest manuscris (circa o treime), ceea ce demonstrează afirmația noastră anterioară și confirmă, astfel, coniecturile unor cercetători mai vechi ai scrierilor lui Bănuțiu, în sensul că, la capitolul etică și filosofia moralei, influența exercitată de Kant asupra sa este foarte mare. Atunci când se referă la „harmonia absolută”²¹ – principiul fundamental al *sintetismului transcendent*al krugian – care trebuie să unească lucrările „ființelor celor cuvântătoare nu numai dinafară, ci și dinăuntru”, gânditorul român invocă *imperativul categoric* al lui Kant, transpus în limbajul filosofic românesc al momentului: „așa să lucrezi ca toată maxima voii tale să se arate ca lege pentru toate ființele cele cuvântătoare.”²² Totodată, Bănuțiu citează aici și legea morală supremă sau *principiul categoric* al lui Kant: „Nu trata omenirea nicăieri (ad/ică/ nici în tine nici într-alții) numai ca mijlocire, ci totdeauna deodată și ca scop”²³, pe care le lasă a fi înțelese ca maxime morale universale.

Pe ultima treime a manuscrisului *Știința dreptului* se întinde secțiunea *Învățătura religiei*, unde influența kantiană este, de asemenea, foarte accentuată, Bănuțiu împărtășind doctrina etică a năzuinței spre perfecțiunea morală a ființei umane („cuvântătoare, nemărginită și slobodă”), perfecțiune tangibilă după moarte – idee care se susține exclusiv ca obiect al credinței, nu al științei. Autorul român își înșiră considerațiile în spiritul riguros al lui Kant, care răzbate și în manuscrisul nr. 38 (*Despre filosofia preste tot*), unde se invocă *postulatul rațiunii*

²¹ „O curiozitate istorică face ca toate culturile «minore» să-și facă o virtute din caracterul lor «armonios» și «echilibrat». Ungurii au considerat că întreaga lor spiritualitate se caracterizează printr-un astfel de echilibru și armonie, ucrainenii (prin Chijevski) au spus, de asemenea, că specificul *Weltanschauung*-ului ucrainean constă tot în armonia lui... Din această cauză, Krug a avut mare trecere la maghiari; sistemul lui conciliant și comprehensiv era considerat de unguri drept corespunzând perfect specificului lor național. «Școala armoniei» a încercat să facă din sintetismul krugian filosofia națională a maghiarilor. Astfel se explică vasta difuzare a lui Krug în școlile transilvănene – și această circumstanță este responsabilă de circulația lui Krug și la noi. Mai merită menționat că, în 1922, Marin Ștefănescu găsea specificul filosofiei românești tot în «armonia» ei?” (fragment dintr-o scrisoare electronică a d-lui Bogdan Rusu către Ionuț Isac, 21 aprilie 2010).

²² Reformulat în limbajul actual, acesta sună astfel: „Acționează astfel încât maxima voinței tale să poată oricând valora în același timp ca principiu al unei legislații universale” sau „Acționează ca și când maxima acțiunii tale ar trebui să devină, prin voința ta, lege universală a naturii” (Vezi N. Bagdasar, *Studiu introductiv* la I. Kant, *Întemeierea metafizicii moravurilor. Critica rațiunii practice*, București, Edit. Științifică, 1972, p. XXII, XXIV).

²³ Enunțul actual: „Acționează astfel ca să folosești umanitatea atât în persoana ta, cât și în persoana oricui altuia totdeauna în același timp ca scop, iar niciodată numai ca mijloc” (Cf. N. Bagdasar, *Studiu introductiv*, în I. Kant, *op. cit.*, p. XXV).

practice, cu concluzia (la §. 318) că nemurirea sufletului nu se poate demonstra pe cale logic-rațională; el dă dovadă de subtilitate în ironizarea celor mult prea dornici de glorie peste timp cu orice preț, deoarece memoria colectivă înregistrează nu numai faptele bune, ci și faptele rele ale cuiva!

Dacă în *Știința dreptului*, Bărnuțiu se mulțumește, în general, să expună formele dogmelor religioase și îndatoririle credincioșilor, respectiv să le comenteze pe scurt, în cursul *Despre filosofia preste tot* el depune un efort deosebit pentru a „demola” pe cale strict rațională credințele populare privind duhurile, strigoii, fantomele etc., ceea ce îl înrudește spiritual cu Gh. Șincai și a sa *Învățătură firească spre surparea superstiției norodului*. Bărnuțiu inventariază succint evoluția superstițiilor în istoria popoarelor antichității și Evului Mediu european, felul cum au fost ele preluate și prelucrate de către diverși filosofi și teologi, evidențiindu-le consecințele nefaste pe plan individual și social. Critica instituțiilor religioase și a statului reprezintă, la rândul ei, expresia moștenirii kantiene, mai ales atunci când Bărnuțiu se pronunță pentru „religia în limitele rațiunii”, împotriva exceselor superstițioase, nocive în viața individuală și socială²⁴.

Anii 1856–1863 au constituit pentru ilustrul profesor o perioadă fructuoasă din punct de vedere științific, în care a elaborat numeroase articole, studii, prelegeri de curs, lucrări diverse, unele tipărite (de exemplu, cursurile de drept public și drept privat), cele mai multe însă rămase în manuscris (*Dreptul public natural*, *Pedagogia*, *Psicologia empirică și logica*, *Estetica*, *Istoria filosofiei*, *Filosofia preste tot*, *Doctrina dreptului nației*, *Dreptul ginților*, *Fiziologia*, *Metafizica* ș.a.).

Viața lui Bărnuțiu se apropia, însă, de un prematur și inevitabil sfârșit. La 1 noiembrie 1863 a rostit discursul inaugural la deschiderea cursurilor Universității din Iași. A refuzat de două ori (1860 și 1863) propunerea de acceptare a funcției de rector al Universității ieșene.

La 7 decembrie 1863, a depus o adresă către consiliul academic al Universității ieșene, prin care cerea să fie suplinat pe motive de boală. Solicită consiliului academic un concediu de boală de 5 luni (3 mai 1864), după care dă curs invitației făcute de nepotul său, Ioan Maniu din Șimleul Silvaniei, de a-și îngriji sănătatea în Transilvania. Călătorește în trăsura pusă la dispoziție de domnitorul Alexandru Ioan Cuza. Starea sănătății i se înrăutățește și moare pe drum, în marginea satului Sânmihaiul Almașului, înainte de a ajunge în satul natal (28 mai 1864). Este înmormântat în comuna Bocșa Română, jud. Sălaj.

²⁴ La fel procedase ilustrul model al lui Bărnuțiu: „Adversar al eticii fundamentată teologic, adversar de asemenea al religiilor revelate cât și al celor statutare, adversar deopotrivă al exaltărilor religioase mistice, concepția morală a lui Kant și deci metafizica sa despre suprasensibil culminează totuși în Ideea de Dumnezeu, care-și are originea în credința apriorică a rațiunii practice” (Vezi N. Bagdasar, *Studiu introductiv*, ed. cit., p. XXXII).

Diversitatea, întinderea și caracterul sistematic al manuscriselor bărnuțiene îndreptățesc concluzia că autorul lor a avut o bună și frumoasă întâlnire cu filosofia. Ele obligă comunitatea academică națională, pe toți specialiștii preocupați de cercetarea formării și dezvoltării culturii române în epoca modernă să cuprindă scrierile lui Bărnăuțiu din perspectiva *întregului* și *completitudinii* acestora într-o monumentală ediție de opere complete, rezultat al împărtășirii firești de la un „izvor de filosofie” autohton, dar și ca o cuvenită reparație morală față de excepționalele sale realizări intelectuale.